

Samling af Afgørelser

FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT
N. WAHL
fremsat den 25. juli 2018¹

Sag C-150/17 P

**Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol,
mod**

Kendrion NV

»Appel – formaliteten – ansvar uden for kontraktforhold – rimelig varighed af proceduren – Den Europæiske Unions Domstol – rimelig sagsbehandlingstid – økonomisk skade – bankgarantiekostninger – renter – årsagssammenhæng – ikke-økonomisk skade – juridiske enheder«

1. Hvilke former for skade skal Den Europæiske Union i henhold til artikel 340 TEUF erstatte borgere, hvis ret til at få deres sag pådømt inden for en rimelig frist blev tilsidesat af Den Europæiske Unions Domstol? Under hvilke omstændigheder bør erstatning for den skade, der angiveligt er forårsaget af den uforholdsmæssigt store forsinkelse, nærmere bestemt tilkendes?

2. Dette er i det væsentlige de centrale spørgsmål, der er rejst ved de appeller, der er iværksat af Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol², og af Kendrion NV til prøvelse af Rettens dom af 1. februar 2017, Kendrion mod Den Europæiske Union, T-479/14 (herefter »den appellerede dom«)³, hvorved sidstnævnte tilkendte Kendrion visse beløb som erstatning for den økonomiske og ikke-økonomiske skade, som selskabet havde lidt som følge af tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i den sag, som gav anledning til dom af 16. november 2011, Kendrion mod Kommissionen, T-54/06⁴.

3. Næsten tilsvarende spørgsmål er blevet rejst i fire andre appelsager – to iværksat af Den Europæiske Union og to af andre selskaber – til prøvelse af to domme afsagt af Retten, hvorved Retten tilkendte erstatning for den økonomiske og ikke-økonomiske skade, som disse selskaber havde lidt som følge af tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid. Jeg fremsætter også mine forslag til afgørelse i disse sager i dag⁵. Dette forslag til afgørelse bør derfor læses sammen med de pågældende forslag til afgørelse.

1 – Originalsprog: engelsk.

2 – Herefter for nemheds skyld omtalt som »Den Europæiske Union«.

3 – EU:T:2017:48.

4 – Ikke trykt i Sml., EU:T:2011:667.

5 – Forenede sager Den Europæiske Union mod Gascogne Sack Deutschland og Gascogne samt Gascogne Sack Deutschland og Gascogne mod Den Europæiske Union, C-138/17 P og C-146/17 P, og forenede sager Den Europæiske Union mod ASPLA og Armando Álvarez samt ASPLA og Armando Álvarez mod Den Europæiske Union, C-174/17 P og C-222/17 P.

I. Tvistens baggrund

4. Ved stævning indleveret den 22. februar 2006 anlagde Kendrion sag i henhold til (den nuværende) artikel 263 TEUF til prøvelse af Kommissionens beslutning K(2005) 4634 af 30. november 2005 om en procedure i henhold til artikel [101 TEUF] (sag COMP/F/38 354 – Industrisække) (herefter »beslutning K(2005) 4634«)⁶.

5. Ved dom af 16. november 2011 frifandt Retten Kommissionen⁷. Kendrion iværksatte appel til prøvelse af Rettens dom. Ved dom af 26. november 2013⁸ forkastede Domstolen appellen. I sin dom fastslog Domstolen imidlertid, at »varigheden af proceduren for Retten, som nåede op på næsten fem år og ni måneder, [kunne ikke] begrundes af nogen af omstændighederne« i sagen⁹.

II. Sagen for Retten og den appellerede dom

6. Ved stævning indleveret den 26. juni 2014 anlagde Kendrion sag i henhold til artikel 268 TEUF mod Den Europæiske Union med påstand om erstatning for den angiveligt lidte skade som følge af varigheden af proceduren for Retten i den sag, som gav anledning til dom af 16. november 2011 i sag T-54/06. I det væsentlige nedlagde Kendrion påstand om, at Unionen blev tilpligtet at betale 2 308 463,98 EUR for økonomisk skade og erstatning for ikke-økonomisk skade på 11 050 000 EUR (eller subsidiært på 1 700 000 EUR). Kendrion nedlagde endvidere påstand om, at hvert af de tilkendte beløb blev tillagt morarenter fra den 26. november 2013 til den sats, som Retten fandt passende.

7. Ved den appellerede dom bestemte Retten følgende: i) Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol, tilpligtes at betale en erstatning på 588 769,18 EUR til Kendrion for den økonomiske skade, som selskabet har lidt som følge af tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i den sag, som gav anledning til dom af 16. november 2011, Kendrion mod Kommissionen i sag T-54/06, ii) Den Europæiske Union tilpligtes at betale en erstatning på 6 000 EUR til Kendrion for den ikke-økonomiske skade, som selskabet har lidt som følge af tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06, og iii) erstatningerne forhøjes med morarenter regnet fra den pågældende doms afsigelse, indtil fuld betaling sker, med den rentesats, som er fastsat af Den Europæiske Centralbank for de vigtigste refinansieringstransaktioner, forhøjet med 3,5 procentpoint. I øvrigt frifandt Den Europæiske Unions Domstol.

8. For så vidt angår sagsomkostningerne bestemte Retten følgende: i) Den Europæiske Union tilpligtes at bære sine egne omkostninger og at betale de af Kendrion afholdte omkostninger vedrørende den formalitetsindsigelse, som gav anledning til kendelsen af 6. januar 2015, Kendrion mod Den Europæiske Union (T-479/14), ii) Kendrion og Den Europæiske Union bærer hver deres egne omkostninger vedrørende den sag, som har givet anledning til den pågældende dom, og iii) Europa-Kommissionen bærer sine egne omkostninger.

III. Retsforhandlingerne for Domstolen og parternes påstande

9. Ved appel iværksat den 24. marts 2017 har Den Europæiske Union nedlagt følgende påstande:

- Punkt 1 i den appellerede doms konklusion ophæves.

6 – De sager, der er nævnt i fodnote 5 ovenfor, vedrører også procedurer iværksat af andre virksomheder, der var adressater for beslutning K(2005) 4634.

7 – Dom af 16.11.2011, Kendrion mod Kommissionen (T-54/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:667).

8 – Dom af 26.11.2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771).

9 – Ibidem, præmis 102.

- Den af Kendrion i første instans nedlagte påstand om betaling af erstatning for den økonomiske skade, som selskabet angiveligt har lidt, forkastes, eller subsidiært nedsættes denne erstatning til 175 709,87 EUR.

- Kendrion tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

10. Med hensyn til hovedappellen har Kendrion nedlagt følgende påstande:

- Appellen afvises.

- Subsidiært: Appellen forkastes.

- Den Europæiske Union tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

11. Den 31. maj 2017 iværksatte Kendrion en kontraappel i henhold til artikel 176 i Domstolens procesreglement og nedlagde følgende påstande:

- Punkt 1-6 i den appellerede doms konklusion ophæves.

- Den Europæiske Union tilpligtes at betale erstatning på 2 308 463,98 EUR eller subsidiært i en størrelsesorden, som Domstolen måtte finde passende for økonomisk skade, og erstatning på 1 700 000 EUR eller subsidiært i en størrelsesorden, som Domstolen måtte finde passende for ikke-økonomisk skade.

- Disse beløb forhøjes med en rentesats, som Domstolen måtte finde passende.

- Subsidiært hjemvises sagen til Retten.

- Den Europæiske Union tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

12. Kommissionen fik tilladelse til at intervenere i sagen til støtte for Den Europæiske Unions påstande.

IV. Bedømmelse af appelanbringenderne

13. I stævningen har Den Europæiske Union fremført tre appelanbringender. Med det første og det andet appelanbringende har Den Europæiske Union gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl ved at foretage en urigtig fortolkning af begreberne »årsagssammenhæng« og »skade«. Med det tredje appelanbringende har Den Europæiske Union gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl og gav en utilstrækkelig begrundelse ved fastlæggelsen af den periode, hvori den økonomiske skade fandt sted.

14. Kendrion har nedlagt påstand om, at appellen afvises eller under alle omstændigheder forkastes som ugrundet.

15. I sin kontraappel har Kendrion fremført fire appelanbringender. Med det første appelanbringende har Kendrion gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl og ikke gav en tilstrækkelig begrundelse, da den fastslog, at en periode på 26 måneder mellem afslutningen på den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling var en passende sagsbehandlingstid. I det andet appelanbringende har Kendrion foreholdt Retten, at den forkastede selskabets påstand om erstatning for de renter, der var betalt til Kommissionen i den periode, hvori en rimelig sagsbehandlingstid blev overskredet (herefter »den periode, der svarede til overskridelsen«). Kendrion har med det tredje anbringende gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl eller under alle omstændigheder ikke gav en

tilstrækkelig begrundelse ved vurderingen af den periode, hvori Kendrion blev tilkendt erstatning for omkostninger til bankgarantien. Med det fjerde anbringende har Kendrion gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl og ikke gav en tilstrækkelig begrundelse, da den for den ikke-økonomiske skade, der var lidt, kun tilkendte Kendrion en symbolsk erstatning på 6 000 EUR.

16. Den Europæiske Union har, støttet af Kommissionen, nedlagt påstand om, at kontraappellen forkastes.

17. I dette forslag til afgørelse vil jeg for det første undersøge Kendrions påstand om, at appellen skal afvises. Jeg vil herefter gå over til at behandle de appelanbringender, som vedrører dels den økonomiske skade, dels den ikke-økonomiske skade. Endelig vil jeg behandle Kendrions argumenter, som vedrører spørgsmålet om rimelig sagsbehandlingstid.

A. Formaliteten

18. Inden sagens realitet behandles, er det nødvendigt at behandle visse formalitetsspørgsmål, som Kendrion har rejst.

19. Kendrion har i det væsentlige gjort gældende, at hovedappellen bør forkastes i sin helhed, fordi der foreligger en interessekonflikt i den foreliggende sag: Den Europæiske Union er repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol (institutionen), der optræder for Domstolen (den højeste retsinstans i denne institution)¹⁰. Efter selskabets opfattelse er appellen derfor i strid med artikel 47 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder (herefter »chartret«), som sikrer prøvelse ved en uafhængig og upartisk domstol. Kendrion har endvidere gjort gældende, at såfremt appellen fremmes til realitetsbehandling, bør Domstolens prøvelse være begrænset til åbenbare fejl begået af Retten.

20. Efter min opfattelse skal Kendrions argumenter, hvorefter hovedappellen må afvises, forkastes.

21. Artikel 268 TEUF og artikel 340, stk. 2 og 3, TEUF er meget klare med hensyn til at give Den Europæiske Unions Domstol *enekompetence* hvad angår søgsmål mod Den Europæiske Union vedrørende ansvar uden for kontraktforhold¹¹. Disse bestemmelser indeholder ikke nogen undtagelse: Den Europæiske Unions Domstol skal således også tage stilling til ansvar som følge af sine egne handlinger eller undladelser, uanset om de er begået i dens egenskab af forvaltning eller i dens egenskab af ret. Mens der ikke synes at være nogen reel grund til bekymring i førstnævnte tilfælde¹², kunne kompetencen i sidstnævnte tilfælde ganske vist betragtes som en langt fra perfekt løsning. Det var imidlertid utvivlsomt traktaternes forfatteres ønske at tillægge Den Europæiske Unions Domstol en så bred og fuld kompetence i forbindelse med erstatningssøgsmål.

22. I henhold til artikel 13, stk. 2, TEU skal Den Europæiske Unions Domstol handle »inden for rammerne af de beføjelser, der er tildelt den ved traktaterne, og i overensstemmelse med de procedurer, betingelser og mål, der er fastsat i disse«. Den Europæiske Unions Domstol må derfor ikke afvise at have kompetence, når de betingelser, der er fastsat herfor i traktaterne, er opfyldt. Den

10 – De to retsinstanser (Domstolen og Retten) vil under ét blive benævnt »Unionens retsinstanser«.

11 – Jf. ligeledes dom af 17.7.2008, Kommissionen mod Cantina Sociale di Dolianova m.fl. (C-51/05 P, EU:C:2008:409, præmis 68 og den deri nævnte retspraksis).

12 – Disse er hovedsagelig personalesager eller sager vedrørende offentligeudbud.

Europæiske Unions Domstol må heller ikke skabe et nyt grundlag for de nationale dømmende myndigheders kompetence, der går videre end det, der følger af artikel 274 TEUF¹³. Det tilkommer således i givet fald medlemsstaterne at foretage en reform af Den Europæiske Unions nugældende ordning i overensstemmelse med artikel 48 TEU¹⁴.

23. Sager anlagt i henhold til artikel 268 TEUF og 340 TEUF skal følge den kompetencefordeling, der er fastsat i bestemmelserne i statuten for Den Europæiske Unions Domstol. I overensstemmelse hermed har Domstolen allerede fastslået, at et erstatningskrav mod Den Europæiske Union på grundlag af Rettens angivelige tilsidesættelse af en rimelig sagsbehandlingstid skal indbringes for Retten¹⁵.

24. I en sådan sag er Den Europæiske Union principielt repræsenteret ved den institution, som var ansvarlig for det forhold, der angiveligt var årsag til den påståede skade¹⁶. I den foreliggende sag er det Den Europæiske Unions Domstol, da Retten er en del af denne institution¹⁷. Dette var også det synspunkt, som Kendrion gjorde gældende under sagen for Retten¹⁸.

25. Da dette er tilfældet, optræder den pågældende institution i sager som de foreliggende som part med alt, hvad dette indebærer i henseende til rettigheder og forpligtelser for den. Navnlig har »*enhver part*, som helt eller delvis ikke har fået medhold« i henhold til artikel 56 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol ret til at iværksætte appel til Domstolen af afgørelser truffet af Retten¹⁹. Det er vanskeligt at se, hvorfor denne bestemmelse skal forstås som enhver part *undtagen Den Europæiske Union*, når den repræsenteres af Den Europæiske Unions Domstol.

26. I lyset af princippet om processuel ligestilling²⁰ må i tilfælde, hvor én part har klageadgang, en sådan ret nemlig også eksistere for de øvrige parter, forudsat at de relevante betingelser er opfyldt. Der er efter min opfattelse derfor ikke noget grundlag for at støtte det synspunkt, at Den Europæiske Unions Domstol ikke har ret til at iværksætte appel til prøvelse af en dom afsagt af Retten, hvori den optrådte som sagsøgt på vegne af Den Europæiske Union, og som den anser for fejlagtig.

27. Når dette er sagt, vil jeg gerne fremhæve, at det følger af Domstolens faste praksis, at muligheden for at få adgang til en uafhængig og upartisk domstol er hjørnестenen i retten til en retfærdig rettergang. Enhver domstol er derfor forpligtet til af egen drift at prøve sådanne forhold²¹. I lyset af de af Kendrion fremførte argumenter mener jeg, at det er nødvendigt at undersøge, om Domstolen i den foreliggende sag i givet fald ikke er upartisk som omhandlet i denne retspraksis.

28. I denne henseende skal det bemærkes, at for at kunne anses for upartisk skal en domstol opfylde to aspekter: For det første skal domstolen være *subjektivt* upartisk, hvilket vil sige, at ingen af dens medlemmer må give udtryk for partiskhed eller en personlig forudfattet mening; for det andet skal domstolen være *objektivt* upartisk, hvilket vil sige, at den skal sikre en tilstrækkelig garanti for, at enhver rimelig tvivl herom kan udelukkes²².

13 – Denne bestemmelse har følgende ordlyd: »Med forbehold af den kompetence, der er tillagt Den Europæiske Unions Domstol ved traktaterne, er de tvister, i hvilke Unionen er part, ikke af den grund unddraget de nationale dømmende myndigheders kompetence« (min fremhævelse).

14 – Jf. i denne retning dom af 25.7.2002, Unión de Pequeños Agricultores mod Rådet (C-50/00 P, EU:C:2002:462, præmis 45).

15 – Jf. bl.a. dom af 26.11.2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771, præmis 95).

16 – Jf. endvidere mit forslag til afgørelse Feralpi m.fl. mod Kommissionen (C-85/15 P, C-86/15 P, C-88/15 P og C-89/15 P, EU:C:2016:940, punkt 74 og den deri nævnte retspraksis).

17 – Jf. artikel 13, stk. 1, og artikel 19, stk. 1, TEU.

18 – Jf. kendelse af 6.1.2015, Kendrion mod Den Europæiske Union (T-479/14, ikke trykt i Sml., EU:T:2015:2, præmis 10).

19 – Min fremhævelse.

20 – Det følger af Domstolens faste praksis, at chartrets artikel 47, som en bestanddel af princippet om en effektiv domstolsbeskyttelse, indeholder et princip om processuel ligestilling eller et princip om lighed i processuel henseende. Jf. bl.a. dom af 30.6.2016, Toma and Biroul Executorului Judecătoresc Horiațiu-Vasile Cruduleci (C-205/15, EU:C:2016:499, præmis 36 og den deri nævnte retspraksis).

21 – Dom af 1.7.2008, Chronopost mod UFX m.fl. (C-341/06 P og C-342/06 P, EU:C:2008:375, præmis 46-48).

22 – Ibidem, præmis 54 og den deri nævnte retspraksis.

29. Med hensyn til den første betingelse antages et medlem af domstolen for at være upartisk i mangel af bevis for det modsatte²³. Selv om Domstolens procesreglement²⁴ ikke indeholder nogen specifik regel om tilfælde, hvor dens medlemmer kan vige deres sæde, og tilfælde, hvor de har pligt til at vige deres sæde²⁵, er det muligt for parterne at påberåbe sig principperne i artikel 18 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol, hvis de finder, at et eller flere medlemmer af Domstolen (dommer eller generaladvokat)²⁶, der behandler deres sag, ikke bør indgå i sammensætningen²⁷. Ingen sådanne omstændigheder foreligger i denne sag, og Kendrion har heller ikke fremført noget konkret argument eller bevis, der kan rejse tvivl i denne henseende.

30. Under alle omstændigheder fremgår det af retspraksis, at for at undgå muligheden for, at dommerne i en sag kan være eller blot opfattes som værende upartiske, skal den af Unionens retsinstanser, der behandler et erstatningssøgsmål som det af Kendrion anlagte, have en *anden sammensætning* end den, der behandlede den sag, som gav anledning til den procedure, hvis varighed kritiseres²⁸. Med andre ord må intet medlem af den af Unionens retsinstanser, som behandlede det første søgsmål, beklæde dommersædet i det efterfølgende søgsmål.

31. Det centrale spørgsmål i den foreliggende sag synes derfor snarere at være, hvorvidt Domstolen *som organ* giver tilstrækkelig garanti for, at enhver rimelig tvivl om dens objektive upartiskhed kan udelukkes. Det følger af Menneskerettighedsdomstolens praksis, at kumulering af domstolsfunktioner og forvaltningsmæssige funktioner kan påvirke eller påvirker i givet fald ikke – afhængigt af omstændighederne – en domstols upartiskhed²⁹.

32. Af de grunde, der redegøres for i det følgende, og i lyset af de institutionelle begrænsninger, som gælder for Den Europæiske Unions retssystem, er jeg af den opfattelse, at Domstolen i en sag som den foreliggende opfylder kravene til en upartisk domstol. Navnlig tager de af Kendrion fremførte argumenter ikke hensyn til den sondring, der skal foretages mellem Den Europæiske Unions Domstol som institution og de retsinstanser, der er en del af denne institution (på nuværende tidspunkt Domstolen og Retten)³⁰.

33. I denne forbindelse skal det fremhæves, at der inden for institutionen er en klar sondring mellem de administrative og de judicielle funktioner. Dette betyder, at den juridiske rådgiver om administrative spørgsmål i Den Europæiske Unions Domstol og dennes team på den ene side og Domstolens medlemmer og deres personale på den anden side arbejder hver for sig og uafhængigt af hinanden. For at undgå potentielle interessekonflikter eller andre spørgsmål om retfærdig rettergang må der ikke være nogen ensidig kommunikation mellem dem for så vidt angår tvistens genstand.

23 – Jf. generaladvokat Bots forslag til afgørelse Der Grüne Punkt - Duales System Deutschland mod Kommissionen (C-385/07 P, EU:C:2009:210, punkt 335 og den deri nævnte praksis fra Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (herefter »Menneskerettighedsdomstolen«)).

24 – Der findes heller ikke en sådan regel i Rettens procesreglement.

25 – Der kan rejses det spørgsmål, om EU-lovgiver ikke bør udfylde denne lakune. Det kan således synes paradoksalt, at Den Europæiske Unions Domstol ikke har nogen detaljerede regler om tilfælde, hvor medlemmer kan vige deres sæde, og tilfælde, hvor de har pligt til at vige deres sæde, mens den konsekvent har betragtet eksistensen af sådanne regler på nationalt plan som en nødvendig forudsætning for, at et nationalt organ kan anses for en »ret« som omhandlet i artikel 267 TEUF (jf. i denne retning dom af 9.10.2014, TDC (C-222/13, EU:C:2014:2265, præmis 32 og den deri nævnte retspraksis). Dette spørgsmål er imidlertid uden relevans i den foreliggende sag.

26 – Jf. i denne retning dom af 27.2.2018, Associação Sindical dos Juizes Portugueses (C-64/16, EU:C:2018:117, præmis 42).

27 – Det kan ikke udelukkes, at såfremt et medlem af Domstolen undlader at vige sit sæde trods en interessekonflikt, kan dette, når betingelserne herfor er opfyldt, udgøre en grund til genoptagelse af en pådømt sag i henhold til artikel 44 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol.

28 – Jf. bl.a. dom af 26.11.2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771, præmis 101).

29 – Jf. generaladvokat Bots forslag til afgørelse, Der Grüne Punkt - Duales System Deutschland mod Kommissionen (C-385/07 P, EU:C:2009:210, punkt 330-332 og den deri nævnte praksis fra Menneskerettighedsdomstolen).

30 – Jf. artikel 13, stk. 1, og artikel 19, stk. 1, TEU.

34. Det vigtigste kontaktpunkt mellem institutionens to grene er præsidenten for Den Europæiske Unions Domstol (herefter »præsidenten«), eftersom denne fører forsædet i både institutionen og dens højeste retsinstans på samme tid. I den foreliggende sag blev beslutningen om at iværksætte appel til prøvelse af Rettens dom faktisk truffet af præsidenten, som med henblik på gennemførelse af den pågældende afgørelse udnævnte den juridiske rådgiver om administrative spørgsmål i Den Europæiske Unions Domstol som befuldmægtiget³¹.

35. Dette er netop grunden til, at præsidenten ikke griber ind i den retlige behandling af den foreliggende sag: Han indgår ikke i den sammensætning af Domstolen, der behandler appelsagen, og det ansvar for procedureakterne, som han som Domstolens præsident ville have haft, er blevet uddelegeret til Domstolens vicepræsident.

36. I lyset af det ovenstående er det min opfattelse, at Domstolen som organ også opfylder kravet om objektiv upartiskhed i forbindelse med den foreliggende sag. Der er derfor ikke tale om en tilsidesættelse af chartrets artikel 47.

37. Endelig kan jeg ikke se noget grundlag for at fastslå, at Domstolen i en sag som den foreliggende bør udøve sit mandat som appeldomstol (og i sidste instans) anderledes end, hvad den er forpligtet til i alle andre tilfælde. Også i denne forbindelse finder bestemmelserne i EUF-traktaten (navnlig artikel 256, stk. 1, andet afsnit) og i statutten for Den Europæiske Unions Domstol (navnlig artikel 58) om appeller ligeledes fuldt ud anvendelse på den foreliggende sag.

38. I mangel af konkrete oplysninger om dette spørgsmål fra Kendrion finder jeg det vanskeligt at forstå grundene til, at Domstolen burde anvende en lettere eller strengere standard for prøvelse af den anfægtede dom, afhængigt af identiteten af den part, der har fremført det pågældende appelanbringende. På tilsvarende måde kan det ikke antages, at Den Europæiske Union (den faktisk sagsøgte i et erstatningssøgsmål i henhold til artikel 268 TEUF og 340 TEUF) kan have stærkere eller svagere processuelle rettigheder, afhængigt af hvilken institution der repræsenterer den.

39. Under disse omstændigheder kan appellen efter min opfattelse antages til realitetsbehandling.

B. Realiteten

1. Økonomisk skade

40. De tre appelanbringender, som er fremført af Den Europæiske Union, samt det andet og det tredje appelanbringende, som er fremført af Kendrion, vedrører alle Rettens konklusioner med hensyn til den økonomiske skade, som Kendrion angiveligt har lidt. Begge parter har navnlig gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl ved undersøgelsen af Kendrions påstande vedrørende skaden som følge af omkostningerne til den bankgaranti, som dette selskab stillede over for Kommissionen for at undgå øjeblikkeligt at skulle betale bøden i beslutning K(2005) 4634. Kendrion har ligeledes gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl ved at forkaste selskabets påstand om erstatning for de renter, der var betalt til Kommissionen for den periode, der svarede til overskridelsen.

31 – Som noget vigtigt var de andre medlemmer af Domstolen ikke involveret i den pågældende beslutning, i modsætning til det, Kendrion har antaget i sit indlæg.

41. Jeg finder det hensigtsmæssigt at begynde min retlige vurdering af disse spørgsmål ved at undersøge de påstande, der vedrører de bankgarantiomkostninger, som Kendrion har betalt. Med henblik herpå vil jeg indlede med det *første* appelanbringende, som er fremført af Den Europæiske Union. Jeg vil efterfølgende – alene for fuldstændighedens skyld – behandle Den Europæiske Unions *andet* appelanbringende. Derefter vil det ikke være nødvendigt at undersøge de øvrige appelanbringender vedrørende bankgarantiomkostningerne.

42. Jeg vil afslutningsvis undersøge Kendrions *andet* appelanbringende, som vedrører betalingen af renter af bøden for den periode, der svarede til overskridelsen.

a) Bankgarantiomkostninger: eksistensen af en årsagssammenhæng

43. Med det første appelanbringende har Den Europæiske Union, støttet af Europa-Kommissionen, kritiseret Rettens fortolkning og anvendelse af begrebet »årsagssammenhæng«. Den Europæiske Union har i det væsentlige gjort gældende, at der ikke er nogen direkte årsagssammenhæng mellem Rettens tilsidesættelse af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 og Kendrions skade som følge af betalingen af bankgarantiomkostningerne. Den Europæiske Union har navnlig fremhævet, at denne skade var resultatet af et valg truffet af Kendrion for at opretholde bankgarantien under hele sagen i stedet for at betale den bøde, som Kommissionen havde pålagt. Kendrion har forsvaret den appellerede dom i denne henseende: Efter selskabets opfattelse var de bankgarantiomkostninger, der blev betalt i den periode, der svarede til overskridelsen, forårsaget af Rettens tilsidesættelse af en rimelig sagsbehandlingstid.

44. I det følgende vil jeg indledningsvis kort illustrere Rettens argumentation og derpå forklare, hvorfor Den Europæiske Unions første appelanbringende efter min opfattelse er begrundet.

45. I den appellerede doms præmis 64 og 65 henviste Retten til fast retspraksis, hvorefter det tab, som påstås erstattet i et søgsmål vedrørende Unionens ansvar uden for kontrakt, skal være faktisk og reelt, hvilket det påhviler sagsøgeren at godtgøre. Det påhviler ligeledes sagsøgeren at fremlægge beviser for eksistensen af en årsagssammenhæng – dvs. en tilstrækkelig direkte sammenhæng – mellem den påklagede adfærd og den angivelige skade.

46. I den appellerede doms præmis 81-84 bemærkede Retten, at hvis proceduren i sag T-54/06 ikke havde overskredet en rimelig sagsbehandlingstid, ville Kendrion ikke have været forpligtet til at betale omkostninger til bankgarantien i den periode, der svarede til overskridelsen. Dette betød efter Rettens opfattelse, at der forelå årsagsforbindelse mellem tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 og indtrædelsen af den skade, som Kendrion havde lidt som følge af betalingen af omkostningerne til bankgarantien i den periode, der svarede til overskridelsen.

47. Under henvisning til tidligere retspraksis (herefter »Holcim-dommen«)³² anerkendte Retten – i den appellerede doms præmis 86 – principielt, at omkostninger til en bankgaranti, der var afholdt af et selskab, som var blevet pålagt en bøde ved en kommissionsbeslutning, var opstået på grund af dette selskabs egen beslutning om at stille en bankgaranti for ikke at opfylde sin forpligtelse til at betale bøden inden for den i den omtvistede beslutning fastsatte frist. Disse omkostninger kan således normalt ikke anses for at være en *direkte* følge af institutionens adfærd.

32 – Jf. dom af 21.4.2005, Holcim (Deutschland) mod Kommissionen (T-28/03, EU:T:2005:139, præmis 123) og kendelse af 12.12.2007, Atlantic Container Line m.fl. mod Kommissionen (T-113/04, ikke trykt i Sml., EU:T:2007:377, præmis 38). Jeg bemærker, at Domstolen ikke hidtil har haft lejlighed til at bekræfte denne retspraksis.

48. Retten bemærkede imidlertid dernæst – i den appellerede doms præmis 87-89 – at omstændighederne i den foreliggende sag adskilte sig fra dem, der lå til grund for Holcim-dommen. Retten fandt, at på det tidspunkt, hvor Kendrion anlagde sit søgsmål i sag T-54/06, og på det tidspunkt, hvor selskabet stillede en bankgaranti, var tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid ikke mulig at forudse, og Kendrion kunne med føje forvente, at sagen ville blive behandlet inden for en rimelig frist. Retten bemærkede endvidere, at tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 skete efter sagsøgerens oprindelige beslutning om at stille en bankgaranti. Den fastslog derfor, at forbindelsen mellem overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 og betalingen af omkostningerne til bankgarantien i den periode, der svarede til overskridelsen, ikke kunne anses for at være blevet afbrudt af Kendrions oprindelige beslutning om ikke at betale bøden og om at stille en bankgaranti. Den konkluderede derfor i den appellerede doms præmis 90, at årsagssammenhængen var tilstrækkelig direkte i henhold til artikel 340 TEUF.

49. Rettens argumentation er efter min opfattelse fejlagtig. I det væsentlige anerkender Retten retspraksis fra Holcim-dommen, men sonder efterfølgende mellem omstændighederne i den foreliggende sag og de omstændigheder, der lå til grund for den pågældende retspraksis. Ligesom Retten er jeg af den opfattelse, at Holcim-dommen er fornuftig, men i modsætning til Retten mener jeg ikke, at den foreliggende sag adskiller sig væsentligt fra den sag, der gav anledning til Holcim-dommen: Efter min opfattelse er ingen af Rådets to begrundelser for denne sondering, hverken hver for sig eller sammen, overbevisende.

50. Inden jeg forklarer i detaljer, hvorfor jeg er af denne opfattelse, vil jeg gerne fremhæve, at artikel 340 TEUF i henhold til fast retspraksis ikke kan fortolkes således, at Den Europæiske Union er forpligtet til at genoprette enhver, nok så fjern, skadelig følge af dens organers adfærd³³. I et søgsmål om Unionens ansvar uden for kontraktforhold er det derfor ikke tilstrækkeligt, at den adfærd, som foreholdes, er én af årsagerne til den angivelige skade; den pågældende adfærd skal være den *afgørende* årsag til skaden³⁴. Der foreligger med andre ord kun en tilstrækkelig sammenhæng, såfremt skaden er den direkte følge af den ansvarlige institutions retsstridige handling og ikke har anden positiv eller negativ årsag³⁵.

1) Forudsigeligheden af den retsstridige adfærd

51. Den første begrundelse, som Retten gav for at sonde mellem den foreliggende sag og de sager, der lå til grund for Holcim-dommen, er, at på det tidspunkt, hvor Kendrion anlagde sit søgsmål i sag T-54/06, og på det tidspunkt, hvor selskabet stillede en bankgaranti, var Rettens tilsidesættelse af en rimelig sagsbehandlingstid *ikke mulig at forudse*.

52. Denne tilkendegivelse er imidlertid for det første ukorrekt. Et vist antal sager, som Retten havde truffet afgørelse om kort tiden inden iværksættelsen af søgsmålet i sag T-54/06, havde desværre været af en betydelig varighed³⁶. Dette gælder navnlig sager vedrørende anvendelsen af EU's konkurrenceregler og navnlig karteller³⁷, som er notorisk komplekse og tidskrævende og kan kræve en parallel eller koordineret behandling af flere sager på samme tid.

33 – Jf. i denne retning dom af 4.10.1979, Dumortier m.fl. mod Rådet (64/76, 113/76, 167/78, 239/78, 27/79, 28/79 og 45/79, EU:C:1979:223, præmis 21). Jf. senest kendelse af 31.3.2011, Mauerhofer mod Kommissionen (C-433/10 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2011:204, præmis 127 og den deri nævnte retspraksis).

34 – Jf. kendelse af 31.3.2011, Mauerhofer mod Kommissionen (C-433/10 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2011:204, præmis 127 og den deri nævnte retspraksis).

35 – Jf. i denne retning generaladvokat Trabucchi's forslag til afgørelse Compagnie continentale France mod Rådet (169/73, EU:C:1974:32, punkt 4).

36 – Jf. f.eks. dom af 13.1.2004, Thermenhotel Stoiser Franz m.fl. mod Kommissionen (T-158/99, EU:T:2004:2), af 11.5.2005, Saxonia Edelmetalle mod Kommissionen (T-111/01 og T-133/01, EU:T:2005:166), af 19.10.2005, Freistaat Thüringen mod Kommissionen (T-318/00, EU:T:2005:363), og af 14.12.2005, Laboratoire du Bain mod Rådet og Kommissionen (T-151/00, ikke trykt i Sml., EU:T:2005:450).

37 – Jf. bl.a. dom af 11.12.2003, Marlines mod Kommissionen (T-56/99, EU:T:2003:333), af 8.7.2004, Mannesmannröhren-Werke mod Kommissionen (T-44/00, EU:T:2004:218), af 14.12.2005, Honeywell mod Kommissionen (T-209/01, EU:T:2005:455), og af 15.3.2006, BASF mod Kommissionen (T-15/02, EU:T:2006:74).

53. Det er korrekt, at Kendrion som enhver anden sagsøger kunne forvente, at selskabets sag blev afgjort inden for en rimelig frist. I lyset af Rettens praksis og retspraksis på tidspunktet for de faktiske omstændigheder var det imidlertid temmelig usikkert og vanskeligt at beregne den sandsynlige sagsbehandlingstid med henblik på at anslå de potentielle samlede bankgarantiomkostninger.

54. For det andet, og endnu vigtigere, begik Retten – uanset om det var muligt at forudse den uforholdsmæssigt store forsinkelse i sag T-54/06 – en retlig fejl ved at anvende begrebet »forudsigelighed« med henblik på at godtgøre, at der forelå en tilstrækkelig årsagssammenhæng, som udløste Unionens ansvar.

55. Det centrale spørgsmål i den foreliggende sag er ikke, om offeret for den angivelige skade var i stand til at forudse den retsstridige begivenhed, der gav anledning til den angivelige skade. Det, der er afgørende med henblik på at fastslå Den Europæiske Unions ansvar uden for kontraktforhold i den foreliggende sag, er først og fremmest, om den angivelige skade er en *direkte* følge af institutionens retsstridige adfærd.

56. Dette er et punkt, som Retten har undladt at behandle i detaljer. Det er min opfattelse, at den potentielle uforudsigelighed af den uforholdsmæssigt store forsinkelse inden for rammerne af denne undersøgelse kun kunne have været relevant i to tilfælde. Ingen af disse tilfælde gør sig imidlertid gældende i den foreliggende sag.

57. På den ene side kunne dette aspekt have været relevant, hvis Kendrion efterfølgende ikke havde været i stand til at ændre sin oprindelige beslutning om at udsætte betalingen og stille en bankgaranti. Som det imidlertid vil fremgå af punkt 68-74 nedenfor, er dette ikke tilfældet: Det stod på ethvert tidspunkt under sagen Kendrion frit for at betale bøden og trække bankgarantien tilbage. Selv hvis den ikke kunne forudses i første omgang, kunne Kendrion således have tilpasset sin adfærd i lyset af denne nye omstændighed.

58. På den anden side kunne den potentielle uforudsigelighed af den uforholdsmæssigt store forsinkelse også have været relevant, hvis Den Europæiske Union havde gjort gældende for Retten, at Kendrion ikke på passende måde havde søgt at undgå eller begrænse omfanget af den skade, der kunne have været en følge af, at selskabet valgte at udsætte betalingen af bøden indtil afslutningen af den retslige procedure.

59. I denne henseende skal det bemærkes, at det af fast retspraksis følger, at det i et søgsmål om ansvar uden for kontraktforhold skal undersøges, om den skadelidte med risiko for selv at måtte bære tabet på passende måde har søgt at undgå skaden eller begrænse dens omfang. Årsagsforbindelsen kan afbrydes af skadelidtes forsømmelse, eftersom denne adfærd kan vise sig at udgøre en afgørende årsag til tabet³⁸.

60. Dette er imidlertid ikke grunden til, at Retten henviste til dette element i den appellerede dom. Retten anvendte ikke kriteriet om forudsigelighed til at undersøge, om Kendrions forsømmelse havde afbrudt årsagssammenhængen mellem den angivelige skade og den adfærd, som EU-institutionen foreholdes; den anvendte i stedet det pågældende begreb til at godtgøre, at der forelå en sådan sammenhæng som et første skridt.

61. Dog siger den potentielle uforudsigelighed af den begivenhed, der gav anledning til den angivelige skade, ikke noget om den *afgørende faktor* for den angivelige skade. Selv hvis det antages, at det ikke var muligt at forudse den uforholdsmæssigt store forsinkelse, er denne omstændighed hverken nødvendig eller tilstrækkelig til at udløse Unionens ansvar.

38 – Jf. f.eks. dom af 18.3.2010, Trubowest Handel og Makarov mod Rådet og Kommissionen (C-419/08 P, EU:C:2010:147, præmis 61). Dette princip er i henhold til Domstolens faste praksis en almindelig retsgrundsætning, der er fælles for medlemsstaternes retssystemer: jf. i denne retning dom af 5.3.1996, Brasserie du pêcheur og Factortame (C-46/93 og C-48/93, EU:C:1996:79, præmis 85 og den deri nævnte retspraksis).

62. I lyset af det ovenstående er det min opfattelse, at Retten i den appellerede dom foretog en urigtig fortolkning og anvendelse af begrebet »forudsigelighed« i henhold til artikel 340 TEUF med henblik på at godtgøre, at der forelå en årsagssammenhæng mellem den angivelige skade og den adfærd, som foreholdes.

2) Kendrions manglende valgmulighed

63. Den anden begrundelse, som Retten gav for at sondre mellem den foreliggende sag og de sager, der lå til grund for Holcim-dommen, er, at den rimelige sagsbehandlingstid i sag T-54/06 blev overskredet efter Kendrions beslutning om at stille en bankgaranti.

64. Dette element er efter min opfattelse ligeledes irrelevant.

65. Det skal indledningsvis bemærkes, at en beslutning fra Kommissionen, som f.eks. beslutning K(2005) 4634, er juridisk bindende og formodes at være gyldig, indtil den annulleres af Unionens retsinstanser. Såfremt en virksomhed, der er straffet med en bøde pålagt af Kommissionen, finder, at Kommissionens beslutning er retsstridig, og at en umiddelbar overholdelse af den kan medføre uoprettelig skade, kan den pågældende virksomhed indgive en begæring om foreløbige forholdsregler til Unionens retsinstanser i henhold til artikel 278 TEUF og 279 TEUF og samtidig anfægte beslutningens gyldighed.

66. Hvis der ikke indgives en sådan begæring, eller hvis en sådan begæring afvises af Unionens retsinstanser, skal en bøde normalt betales inden for den frist, der er fastsat i beslutningen. Når det er sagt, giver Unionens budgetregler³⁹ Kommissionen mulighed for at acceptere, at betalingen af en bøde udsættes, forudsat at debitor forpligter sig til at betale morarenter og stiller en finansiell garanti for både hovedstol og rente af endnu ikke inddrevet gæld.

67. En virksomhed, der har til hensigt at anfægte en bøde ved Unionens retsinstanser, kan således vælge mellem en øjeblikkelig betaling (hovedreglen) eller anmode om muligheden for at stille en bankgaranti (undtagelsen). Virksomhedens valg skal være *finansielt neutralt* for Unionen: En udsættelse af betalingen må ikke medføre et tab for Unionens budget. Regnskabsføreren, der sammen med den kompetente anvisningsberettigede træffer afgørelse om virksomhedens anmodning om udsættelse af betalingen, har ikke beføjelse til at ændre størrelsen af den bøde, der blev fastsat af Kommissionen som institution (dvs. af kommissærkollegiet). Samtidig bør en virksomheds beslutning om straks at betale bøden – trods dens hensigt om at anfægte Kommissionens beslutning ved Unionens retsinstanser – ikke føre til en ugrundet berigelse for Den Europæiske Union. Dette er grunden til, på den ene side – hvis Unionens retsinstanser opretholder Kommissionens beslutning – at den bøde, hvis betaling er blevet udsat, skal betales med renter. På den anden side medfører annullationen af den anfægtede kommissionsbeslutning en forpligtelse for Unionen til at tilbagebetale de beløb, der er betalt, forhøjet med den gældende rentesats⁴⁰.

39 – Artikel 85 i Kommissionens forordning (EF, Euratom) nr. 2342/2002 af 23.12.2002 om gennemførelsesbestemmelser til Rådets forordning (EF, Euratom) nr. 1605/2002 om finansforordningen vedrørende De Europæiske Fællesskabers almindelige budget (EFT 2002, L 357, s. 1). Denne forordning, som var gældende på tidspunktet for de faktiske omstændigheder, er nu blevet erstattet af Kommissionens delegerede forordning (EU) nr. 1268/2012 af 29.10.2012 om gennemførelsesbestemmelser til Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU, Euratom) nr. 966/2012 om de finansielle regler vedrørende Unionens almindelige budget (EUT 2012, L 362, s. 1).

40 – Jf. i denne retning dom af 12.2.2015, Kommissionen mod IPK International (C-336/13 P, EU:C:2015:83). Vedrørende arten og størrelsen af de renter, som Kommissionen skal betale til et selskab, der havde betalt en bøde for at efterkomme en afgørelse truffet i henhold til artikel 101 TEUF, som efterfølgende blev annulleret af Unionens retsinstanser, jf. den verserende sag T-201/17, Printeos mod Kommissionen.

68. Beslutningen om at udsætte betalingen af en bøde giver tydeligvis virksomheden mulighed for fortsat at anvende de tilsvarende beløb, mens retssagen verserer. Det er dog også forbundet med en række ekstraomkostninger (i forbindelse med at stille bankgarantien), som virksomheden må acceptere at afholde, herunder i tilfælde af, at den i sidste ende opnår annullation af den anfægtede beslutning. Det tilkommer derfor den enkelte virksomhed, der har fået pålagt en bøde af Kommissionen, at vurdere, om det økonomisk set er i dens interesse at betale bøden inden for den fastsatte frist eller at anmode om udsættelse af betalingen og stille en bankgaranti.

69. Som noget vigtigt og i modsætning til det af Retten anførte, er dette ikke et valg, som kun kan træffes én gang. Enhver virksomhed, der har valgt at stille en garanti, kan altid ændre sin oprindelige beslutning og foretage betaling af bøden⁴¹. Ved at gøre dette undgår den, at der påløber yderligere renter af hovedstolen, og den kan trække den bankgaranti, der tidligere er stillet, tilbage.

70. Der er i EU-retten intet til hinder for, at en virksomhed bringer bankgarantien til ophør og betaler bøden, når den pågældende virksomhed anser en sådan fremgangsmåde for at være mere fordelagtig. Det kan således antages, at hvis en virksomhed på intet tidspunkt i løbet af proceduren genovervejer sit oprindelige valg, er grunden hertil, at den pågældende virksomhed finder, at den fortsatte opretholdelse af bankgarantien stadig er i dens interesse. Hvorvidt den oprindelige beslutning fortsat er fordelagtig efterfølgende, afhænger således af en række forskellige faktorer, der – som Kommissionen har anført – kan variere betydeligt over tid (låneomkostningerne, bankgebyrerne i forbindelse med garantien, det afkast, som det skyldige beløb genererer, hvis det investeres i andre forretningsområde, osv.). Ud fra et økonomisk perspektiv er det således rimeligt at antage, at en virksomhed regelmæssigt kan genoverveje sin oprindelige beslutning.

71. Som Den Europæiske Union med rette har anført, blev valget med hensyn til at stille en bankgaranti i stedet for at betale den af Kommissionen pålagte bøde derfor ikke kun truffet i begyndelsen af proceduren: Dette valg blev frit og bevidst *fastholdt* (eller *bekræftet*) af Kendrion i hele den periode, hvori retssagen i sag T-54/06 varede, herunder da sagen var blevet af betydelig varighed.

72. Dette bekræftes i en vis grad af Kendrion.

73. Kendrion har anført i sit indlæg, at den oprindelige beslutning om at stille en bankgaranti blev truffet, fordi det på daværende tidspunkt blev anset for at være »finansielt fornuftigt«. Selskabet har endvidere gjort gældende, at det havde været vanskeligt at træffe beslutningen om at bringe bankgarantien til ophør og betale bøden inden afslutningen af den retslige procedure på grund af de finansielle konsekvenser, der var forbundet hermed (betaling af et stort beløb svarende til halvdelen af dets egenkapital), og de praktiske problemer, det ville give anledning til (navnlig i forhold til de finansielle institutioner, som stillede bankgarantien til rådighed, og aktionærerne og andre interessenter).

74. Disse argumenter viser, at Kendrion var klar over, at selskabet kunne have bragt garantien til ophør og til enhver tid betalt bøden. Det viser også, at costbenefitanalysen af mulighederne i henhold til loven med hensyn til den ubetalte bøde (implicit eller eksplicit) blev foretaget af dette selskab i forbindelse med denne sag. Den omstændighed, at Kendrion af en række strategiske, økonomiske, finansielle og praktiske grunde besluttede at opretholde bankgarantien under hele varigheden af proceduren for Retten viser, at selskabet handlede på den måde, som det mente var i selskabets interesse. Som en sidebemærkning kan det tilføjes, at bankgarantien blev forlænget indtil afslutningen af appelproceduren ved Retten, selv om Kendrion havde tabt i første instans.

41 – Jf. f.eks. dom af 12.5.2016, Trioplast Industrier mod Kommissionen (T-669/14, ikke trykt i Sml., EU:T:2016:285, præmis 103).

75. Afslutningsvis er Rettens anden begrundelse for at sondre mellem den foreliggende sag og de sager, der gav anledning til Holcim-dommen, således baseret på en fejlagtig forudsætning: nemlig den omstændighed, at den eneste beslutning, der betød noget i den foreliggende sag, var Kendrions oprindelige beslutning om at udsætte betalingen og stille en bankgaranti inden indledningen af proceduren.

76. Den fejlagtige karakter af denne forudsætning bekræftes også indirekte i den appellerede dom.

3) *Selvmodsigelsen i den appellerede dom*

77. I den appellerede doms præmis 98 fastslog Retten, at der ikke var en tilstrækkelig direkte årsagssammenhæng med hensyn til de omkostninger til bankgarantien, der blev afholdt *efter* afsigelsen af dommen i sag T-54/06. Efter Rettens opfattelse var betalingen af disse omkostninger resultatet af Kendrions egen selvstændige beslutning, som selskabet traf efter afsigelsen af den pågældende dom, om ikke at betale bøden, om ikke at anmode om udsættelse af gennemførelsen af beslutning K(2005) 4634 og om at iværksætte appel til prøvelse af nævnte dom. Da dette er tilfældet, står det mig ikke klart, hvorfor beslutningen om at opretholde bankgarantien efter Rettens opfattelse var afgørende for at udelukke Den Europæiske Unions ansvar *efter* afsigelsen af dommen, men ikke *før*.

78. Som Den Europæiske Union har gjort gældende, synes der ikke at være nogen betydelig forskel mellem disse perioder, som kan være relevant i henhold til artikel 340 TEUF. Også under sagen i første instans valgte Kendrion bevidst at undlade at anmode om udsættelse af gennemførelsen af den anfægtede afgørelse og at opretholde bankgarantien, indtil denne procedure var afsluttet. Den appellerede doms præmis 98 bekræfter således, at de elementer, som Retten fandt relevante i samme doms præmis 87-89 med henblik på en sontring mellem den foreliggende sag og Holcim-dommen, er uden betydning.

4) *Foreløbig konklusion*

79. Som en foreløbig konklusion kan det derfor ikke bestrides, at den omstændighed, at Kendrion skulle afholde omkostningerne til bankgarantien til Kommissionen i den periode, der svarede til overskridelsen, er en *følge* af bl.a. Rettens manglende evne til at træffe afgørelse inden for en rimelig frist.

80. Dette var imidlertid ikke den *afgørende* årsag til den angivelige skade. Den afgørende faktor var Kendrions beslutning om fortsat at være omfattet af en undtagelse – som selskabet havde anmodet om – fra forpligtelsen til at betale en forfalden bøde med fuldt kendskab til de omkostninger og risici, der var forbundet med dets valg. De principper, der følger af Holcim-dommen, finder derfor anvendelse i den foreliggende sag.

81. Af alle disse grunde er det min opfattelse, at Retten foretog en urigtig fortolkning og anvendelse af begrebet »årsagssammenhæng« i henhold til artikel 340 TEUF. Efter min opfattelse er der ikke nogen tilstrækkelig direkte årsagssammenhæng mellem Rettens tilsidesættelse af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 og Kendrions angivelige skade som følge af betalingen af bankgarantiomkostningerne i den periode, der svarede til overskridelsen.

82. I lyset heraf skal den appellerede dom annulleres, for så vidt som Den Europæiske Union blev tilpligtet at betale en erstatning på 588 769,18 EUR til Kendrion for den økonomiske skade, som selskabet havde lidt som følge af tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i den sag, som gav anledning til dom af 16. november 2011, Kendrion mod Kommissionen (T-54/06, EU:T:2011:667).

83. Dette betyder, såfremt Domstolen er enig med mig på dette punkt, at det er ufornuddent at undersøge det *andet* og det *tredje* appelanbringende, som er fremført af Den Europæiske Union, og det *tredje* appelanbringende, som er fremført af Kendrion. På grund af det rejste spørgsmåls betydning for fremtidige sager mener jeg dog, at det – alene for fuldstændighedens skyld – kan være hensigtsmæssigt at behandle det andet appelanbringende, som er fremført af Den Europæiske Union. Denne analyse vil også omfatte elementer, der er nyttige til at undersøge Kendrions *andet* appelanbringende.

b) Bankgarantiomkostninger: begrebet »skade«

84. Med det andet appelanbringende, der er rettet mod den appellerede doms præmis 81-99, har Den Europæiske Union – støttet af Kommissionen – gjort gældende, at Retten foretog en urigtig fortolkning af begrebet »skade«. Efter Den Europæiske Unions opfattelse burde førsteinstansen have undersøgt, om de bankgarantiomkostninger, som Kendrion havde betalt i den periode, der svarede til overskridelsen, var større end den fordel, som selskabet havde kunnet opnå, hvis det havde haft rådighed over et beløb svarende til bødens størrelse. Kendrion har for sit vedkommende nedlagt påstand om, at dette appelanbringende forkastes som ugrundet. Efter selskabets opfattelse er der ingen sammenhæng mellem de fordele, som Kendrion opnåede, og de tab, selskabet havde lidt i den periode, der svarede til overskridelsen.

85. Det er min opfattelse, at dette appelanbringende ligeledes er begrundet. Retten begik således en retlig fejl, da den uden nærmere forklaring eller yderligere undersøgelse i den appellerede doms præmis 81 og 82 sidestillede *omkostningerne* til bankgarantien i den periode, der svarede til overskridelsen, med en *skade*, der skal erstattes i henhold til artikel 340 TEUF.

86. De to begreber bør holdes adskilt.

87. En handling eller undladelse fra en EU-institutions side kan have forskellige følger for den finansielle situation for en virksomhed som Kendrion. Det kan give anledning til visse omkostninger for virksomheden, men kan samtidig give den visse gevinster. Der er kun tale om »skade« som omhandlet i artikel 340 TEUF, når nettoforskellen mellem omkostninger og gevinster er negativ⁴². Der skal med andre ord være tale om et *samlet tab*, som den adfærd, som foreholdes, har medført. I modsat fald ville der foreligge den paradoksale situation, at en virksomhed – selv om den i finansiell henseende havde fået fordel af en EU-institutions adfærd – også ville have ret til at kræve yderligere beløb fra Unionen.

88. Som forklaret i punkt 68 og 70 ovenfor giver en virksomheds beslutning om at udsætte betalingen og stille en bankgaranti på den ene side anledning til visse omkostninger, men på den anden side giver det også virksomheden mulighed for i en periode at anvende et beløb, som kan generere gevinster. Disse forskellige virkninger er ikke uden relevans, som Kendrion med urette har gjort gældende, men er uløseligt forbundne: De er to sider af samme sag.

89. I økonomisk henseende udgør muligheden for at udsætte betalingen af en bøde i det væsentlige en form for finansiering for den pågældende virksomhed: Indtil afslutningen af den retslige procedure låner virksomheden i praksis de penge, den skylder Unionen, af Unionen selv. De samlede omkostninger ved finansieringen er kort sagt summen af bankgarantiomkostningerne plus – såfremt virksomheden taber retssagen – de eventuelt påløbne renter af hovedstolen. Den appellerede dom har imidlertid kun fokus på de omkostninger, som Kendrion har afholdt, og siger intet om de mulige gevinster eller besparelser, som denne virksomhed har opnået takket være udsættelsen af betalingen.

⁴² – Jf. i denne retning dom af 19.5.1992, Mulder m.fl. mod Rådet og Kommissionen (C-104/89 og C-37/90, EU:C:1992:217, præmis 26 ff.).

90. Efter min opfattelse er dette en fejl, der er begået af Retten. Som nævnt i punkt 70 og 74 ovenfor antages en virksomhed til enhver tid at handle på den måde, som den finder hensigtsmæssig ud fra et økonomisk og finansielt perspektiv. Det kan derfor være rimeligt at antage, at Kendrion under hele varigheden af den retslige procedure i sag T-54/06 fandt det mere fordelagtigt af Unionen fortsat at låne et beløb svarende til det skyldige bødebeløb i stedet for at anvende sin egen likviditet eller at låne det pågældende beløb af kreditinstitutter.

91. Da dette er tilfældet, kan det ikke udelukkes, at den uforholdsmæssigt store forsinkelse i forbindelse med afgørelsen af sag T-54/06 ikke alene ikke medførte noget tab for Kendrion, men endog medførte en finansiell fordel for denne virksomhed. Dette er dog ikke noget, som kan efterprøves på grundlag af den appellerede dom, eftersom Retten uden yderligere undersøgelse fastslog, at bankgarantiomkostningerne i den periode, der svarede til overskridelsen, svarede til den skade, som Kendrion havde lidt i det pågældende tidsrum.

92. Endelig vil jeg tilføje, at også på dette punkt synes den appellerede dom at være selvmodsigende. Med hensyn til en anden form for angivelig skade (betalingen af renter af bøden) fastslog Retten således, at Kendrion ikke havde fremlagt oplysninger, der gjorde det muligt at godtgøre – i den periode, der svarede til overskridelsen – at »det morarentebeløb, som senere blev betalt til Kommissionen, [...] var større end den fordel, som [Kendrion] havde kunnet opnå, hvis selskabet havde haft rådighed over et beløb svarende til bødens størrelse, forhøjet med morarentebeløbet«⁴³.

93. Det er vanskeligt at forstå, hvorfor Retten undlod at anvende en tilsvarende standard med hensyn til den angivelige skade, som bestod i betaling af bankgarantiomkostningerne vedrørende den samme periode.

94. Det må konkluderes, at det *andet* appelanbringende, som er fremført af Den Europæiske Union, ligeledes er begrundet.

c) Renter

95. Med det andet appelanbringende, der er rettet mod den appellerede doms præmis 75-80, har Kendrion gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl ved at afvise selskabets påstand om erstatning for skaden svarende til de renter – med en sats på 3,56% – af bøden, der blev pålagt selskabet for den periode, der svarede til overskridelsen.

96. Retten fastslog i sin dom, at Kendrion ikke havde fremlagt oplysninger, der gjorde det muligt for så vidt angår den periode, der svarede til overskridelsen, at godtgøre, at det morarentebeløb, som senere blev betalt til Kommissionen, var større end den fordel, som Kendrion havde kunnet opnå, hvis selskabet havde haft rådighed over et beløb svarende til bødens størrelse, forhøjet med morarentebeløbet.

97. Efter min opfattelse var det af de grunde, der er beskrevet i punkt 43-94 ovenfor, med rette, at Retten forkastede Kendrions påstand. Eftersom Kendrions søgsmål i sidste ende blev forkastet af Unionens retsinstanser, er de morarenter, som skulle betales til Kommissionen af bøden, klart en omkostning, som Kendrion skulle afholde i det tidsrum, hvor retssagen verserede. Dette betyder imidlertid ikke automatisk, at en sådan omkostning udgør en skade som omhandlet i artikel 340 TEUF.

⁴³ – Den appellerede doms præmis 77.

98. Mere grundlæggende er der i den foreliggende sag ikke nogen tilstrækkelig direkte årsagssammenhæng – i henhold til artikel 340 TEUF – mellem den urimeligt lange sagsbehandlingstid og tabet bestående i betalingen af renterne for den periode, der svarede til overskridelsen. Som forklaret i punkt 71-74 ovenfor var risikoen for at skulle afholde disse omkostninger en følge af Kendrions beslutning om at udsætte betalingen af bøden indtil afslutningen af den retslige procedure. Kendrion traf denne beslutning frit og med fuldt kendskab til de finansielle konsekvenser heraf.

99. Kendrions andet appelanbringende bør derfor forkastes.

2. Ikke-økonomisk skade

100. Det *fjerde* appelanbringende, som Kendrion har fremført, er rettet mod den appellerede doms præmis 121-135, hvori Retten tilkendte selskabet en erstatning på 6 000 EUR for de ikke-økonomiske skader som følge af den uforholdsmæssigt store forsinkelse i sag T-54/06. Kendrion har gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl, og nedlagt påstand om at få tilkendt et større beløb.

101. Den Europæiske Union har anført, at Kendrions argumenter må afvises og under alle omstændigheder forkastes som ugrundede.

102. I det følgende vil jeg forklare, hvorfor jeg er af den opfattelse, at Kendrions fjerde appelanbringende ikke kan tiltrædes. Med henblik herpå finder jeg det hensigtsmæssigt først at præcisere en række nøglebegreber.

a) Begrebet »ikke-økonomisk skade«

103. Artikel 340, stk. 2, TEUF fastsætter følgende: »For så vidt angår ansvar uden for kontraktforhold, skal Unionen i overensstemmelse med de almindelige retsgrundsætninger, der er fælles for medlemsstaternes retssystemer, erstatte *skader* forvoldt af dets institutioner eller af dets ansatte under udøvelsen af deres hverv«⁴⁴. Unionens retsinstanser har derfor i fast praksis fortolket denne bestemmelse således, at den principielt omfatter både økonomiske tab (i form af reduktion af aktiver⁴⁵ og af tabt fortjeneste⁴⁶) og ikke-økonomiske tab⁴⁷.

104. I overensstemmelse med denne retspraksis fastslog Domstolen i dom af 26. november 2013 i Kendrion-sagen⁴⁸, at »det [...] påhviler Retten – i tilfælde af et erstatningssøgsmål baseret på, at den har tilsidesat chartrets artikel 47, stk. 2, derved at den ikke har iagttaget de krav, der er knyttet til overholdelsen af en rimelig sagsbehandlingstid – [...] bl.a. [at] undersøge, om det er muligt at fastslå, at der ud over et *materielt tab* foreligger et *immaterielt tab*, som den berørte part måtte have lidt som følge af fristoverskridelsen, og som i givet fald bør gøres til genstand for en passende godtgørelse«⁴⁹.

105. Erstatning i henhold til artikel 340 TEUF har til formål i videst muligt omfang at bringe skadelidtes formue tilbage til den tilstand, den befandt sig i inden EU-institutionens retsstridige adfærd⁵⁰. Økonomiske tab, som er en direkte følge af denne adfærd, skal derfor normalt erstattes gennem betaling af et beløb svarende til disse tab.

44 – Min fremhævelse.

45 – Jf. f.eks. dom af 17.12.1998, Embassy Limousines & Services mod Parlamentet (T-203/96, EU:T:1998:302, præmis 89).

46 – Jf. dom af 27.1.2000, Mulder m.fl. mod Rådet og Kommissionen (C-104/89 og C-37/90, EU:C:2000:38, præmis 59 ff.).

47 – Jf. f.eks. dom af 3.2.1994, Grifoni mod Kommissionen (C-308/87, EU:C:1994:38, præmis 36-38).

48 – Dom af 26.11.2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771, præmis 100).

49 – Min fremhævelse.

50 – Jf. i denne retning generaladvokat Capotortis forslag til afgørelse Ireks-Arkady mod Rådet og Kommissionen (238/78, EU:C:1979:203, s. 2983).

106. Dette er imidlertid umuligt for tab, som er ikke-økonomiske eller immaterielle⁵¹. I de fleste retssystemer henviser begrebet »ikke-økonomisk« skade til former for skade, der er immaterielle, og hvis økonomiske værdi ikke let kan fastsættes, eftersom de strengt taget ikke har nogen markedsværdi. Typiske eksempler på en sådan skade omfatter svie og smerte, psykisk overlast, tab af livskvalitet eller af relationer. I det væsentlige omfatter den forskellige former for fysisk og/eller psykisk skade.

107. I alle disse situationer kan status quo ante tydeligvis ikke genoprettes. Enhver form for erstatning, som domstolene måtte tilkende, vil derfor altid og nødvendigvis være »næstbedst«. Dette er grunden til, at betalingen af et beløb kan være eller i givet fald ikke er – afhængigt af omstændighederne – den mest hensigtsmæssige form for erstatning⁵². Unionens retsinstanser har således i visse tilfælde fastslået, at en *symbolsk* økonomisk erstatning⁵³ var tilstrækkelig, eller at der kan tilkendes *erstatning in natura*⁵⁴. I andre sager tilkendte Unionens retsinstanser ikke en bestemt form for erstatning, da de fandt, at annullationen af den retsstridige retsakt⁵⁵ eller den blotte gengivelse i dommen af den retsstridige begivenhed⁵⁶ kunne udgøre en tilfredsstillende erstatning i henhold til artikel 340 TEUF⁵⁷.

108. Hvis en økonomisk (og ikke-symbolsk) erstatning anses for at være den mest hensigtsmæssige form for erstatning i en given sag, er det ikke en nem opgave at fastsætte det beløb, der skal tilkendes. Den domstol, der har kompetence i en sådan sag, skal anslå et beløb, der i passende grad afspejler den skade, som offeret har lidt, uden at straffe ophavsmanden til den retsstridige adfærd uretmæssigt. I mangel af åbenbare eller almindeligt anerkendte økonomiske målestokke kan domstolene kun finde vejledning i generelle principper, såsom eksempelvis rimelighed, retfærdighed og proportionalitet på den ene side og forudsigelighed, retssikkerhed og ligebehandling på den anden.

109. Det er derfor uundgåeligt, at domstolene vil have et stort råderum til at fastslå, at der foreligger en ikke-økonomisk skade, identificere de bedste metoder til at sikre en tilstrækkelig erstatning og i givet fald beregne det beløb, der skal tilkendes.

110. Når dette er sagt, er et punkt, som jeg mener, er værd at understrege, at ikke-økonomisk skade i min optik ikke blot er en skade, hvis økonomiske værdi kan være vanskelig at vurdere af *praktiske grunde*. Det er kun en skade, som *efter sin karakter* ikke kan fastlægges præcist og utvetydigt i finansiell henseende.

111. Dette aspekt er efter min opfattelse navnlig relevant, når der rejser sig spørgsmål med hensyn til en mulig erstatning for ikke-økonomisk skade, som juridiske personer har rejst krav om. Det er klart, at begrebet ikke-økonomisk skade synes vanskeligt foreneligt med idéen om, at en juridisk enhed kan lide en eller anden form for psykisk eller fysisk skade. Dette er grunden til, at juridiske personers mulighed for at kræve erstatning for ikke-økonomisk skade er et kontroversielt spørgsmål i mange jurisdiktioner⁵⁸. Det er i den foreliggende sag imidlertid ikke nødvendigt at have en indgående drøftelse af dette spørgsmål. Det er tilstrækkeligt at bemærke i denne henseende, at det er fastslået i praksis fra Unionens retsinstanser og Menneskerettighedsdomstolen, at juridiske personer under visse omstændigheder har ret til at kræve erstatning for ikke-økonomisk skade.

51 – De to begreber anvendes ofte i flæng.

52 – Jf. dom af 7.2.1990, Culin mod Kommissionen (C-343/87, EU:C:1990:49, præmis 26-29).

53 – Dom af 14.6.1979, V. mod Kommissionen (18/78, EU:C:1979:154, præmis 19).

54 – Dom af 10.5.2006, Galileo International Technology m.fl. mod Kommissionen (T-279/03, EU:T:2006:121, præmis 63).

55 – Jf. bl.a. dom af 11.7.2007, Sison mod Rådet (T-47/03, EU:T:2007:207, ikke trykt i Sml., præmis 241 og den deri nævnte retspraksis).

56 – Jf. bl.a. dom af 9.7.1981, Krecké mod Kommissionen (59/80 og 129/80, EU:C:1981:170, præmis 74), og af 9.7.1987, Hochbaum og Rawes mod Kommissionen (44/85, 77/85, 294/85 og 295/85, EU:C:1987:348, præmis 22).

57 – Det kan i denne forbindelse være værd at bemærke, at Menneskerettighedsdomstolen også i nogle sager har anset anerkendelsesdomme og symbolske erstatninger for at udgøre »passende erstatning« som omhandlet i artikel 41 i den europæiske menneskerettighedskonvention. Jf. bl.a. Menneskerettighedsdomstolens dom af 21.2.1975, Golder mod Det Forenede Kongerige (CE:ECHR:1975:0221JUD000445170, § 50), af 23.11.1976, Engel m.fl. mod Nederlandene (CE:ECHR:1976:1123JUD000510071, § 10 og 11), af 17.10.2002, Agga mod Grækenland (CE:ECHR:2002:1017JUD005077699, § 65 og 66), og af 30.11.2004, Vaney mod Frankrig (CE:ECHR:2004:1130JUD005394600, §§ 55-57).

58 – Jf. med yderligere henvisninger V. Wilcox, *A Company's Right to Damages for Non-Pecuniary Loss*, Cambridge University Press, Cambridge, 2016.

112. I dommen i sagen *Safa Nicu Sepahan* stadfæstede Domstolen for nylig en dom afsagt af Retten, hvori sidstnævnte havde anerkendt, at der forelå en ikke-økonomisk skade for en virksomhed, der var blevet associeret »med en adfærd, der [blev betragtet] som en alvorlig trussel for international fred og sikkerhed med den konsekvens, at denne enhed [mødtes] med vanære og mistillid, der [påvirkede] dennes omdømme«⁵⁹. I andre sager har Retten tilkendt erstatning for ikke-økonomisk skade til virksomheder, der på grund af en EU-institutions ulovlige adfærd var blevet placeret »i en situation præget af usikkerhed og tvunget [...] til at træffe overflødige foranstaltninger med henblik på at afhjælpe ovennævnte nødsituation«⁶⁰, eller deres »omdømme og image« var påført skade⁶¹. På tilsvarende måde har Menneskerettighedsdomstolen i en række sager fastslået, at der med henblik på i tilstrækkeligt omfang at erstatte juridiske personer, som i givet fald lider ikke-økonomisk skade, bør der tages hensyn til virksomhedens omdømme, usikkerhed i forbindelse med de beslutninger, der skulle træffes, forstyrrelser af virksomhedens drift samt ængstelse og ubehag hos medlemmerne af ledergruppen⁶².

113. Disse tilkendegivelser bør efter min opfattelse imidlertid tages med varsomhed. Af den grund, der er redegjort for i punkt 110 ovenfor, er det min opfattelse, at ikke alle skader som følge af f.eks. skade på en virksomheds omdømme eller en periode med usikkerhed, som er skabt i en virksomheds ledelse, kan betragtes som ikke-økonomiske. Negative følger som f.eks. tab af kunder, tab af forretningsmuligheder, nødvendigheden af større investeringer i reklamer eller i branding osv. er således – utvivlsomt – af økonomisk karakter.

114. Det er korrekt, at det kan være vanskeligt at godtgøre og/eller kvantificere sådanne følger, navnlig hvis noget af skaden forventes at indtræde i fremtiden. Der bliver dog ikke tale om »ikke-økonomisk skade« blot på grund af de praktiske vanskeligheder, som ofrene må støde på, når de skal underbygge deres krav. Fremtidige tab kan også erstattes, hvis pålidelige fakta viser, at de ikke er teoretiske og vil indtræde inden for en rimelig tidshorisont⁶³. For at sikre en passende erstatning, hvis en streng anvendelse af reglerne om beviskrav ville lægge en for stor byrde på offeret, kan den domstol, der behandler sagen, endvidere beslutte at acceptere et lavere beviskrav eller gøre brug af skøn eller formodninger⁶⁴. Unionens retsinstanser råder under alle omstændigheder over en vid skønsmargen ved valget af de oplysninger, som de finder hensigtsmæssige til at beregne og vurdere den skade, som en part angiveligt har lidt⁶⁵.

59 – Dom af 25.11.2014, *Safa Nicu Sepahan* mod Rådet (T-384/11, EU:T:2014:986), stadfæstet for så vidt angår de relevante dele ved dom af 30.5.2017, *Safa Nicu Sepahan* mod Rådet (C-45/15 P, EU:C:2017:402).

60 – Dom af 17.12.1998, *Embassy Limousines & Services* mod Parlamentet (T-203/96, EU:T:1998:302).

61 – Dom af 9.7.1999, *New Europe Consulting og Brown* mod Kommissionen (T-231/97, EU:T:1999:146, præmis 69).

62 – Jf., blandt en række domme, Menneskerettighedsdomstolens dom af 6.4.2000, *Comingersoll S.A. mod Portugal* (CE:ECHR:2000:0406JUD003538297, § 35).

63 – Jf. i denne retning dom af 2.6.1976, *Kampffmeyer m.fl. mod Kommissionen og Rådet* (56/74-60/74, EU:C:1976:78, præmis 6) og generaladvokat Reischls forslag til afgørelse *Milch-, Fett- und Eier-Kontor* mod Rådet og Kommissionen (44/76, EU:C:1977:21, s. 413). Dette synes nemlig at afspejle en retsgrundsætning, der er fælles for medlemsstaternes retssystemer: jf. i denne retning W. Van Gerven, (udg.), *Tort Law*, Hart Publishing, Oxford, 2000, s. 816-845.

64 – Jf. i denne retning dom af 9.12.1965, *Société anonyme des Laminaires, Hauts Fourneaux, Forges, Fonderies et Usines de la Providence m.fl. mod Den Høje Myndighed* (29/63, 31/63, 36/63, 39/63-47/63, 50/63 og 51/63, EU:C:1965:120, s. 938), og af 9.11.2006, *Agraz m.fl. mod Kommissionen* (C-243/05 P, EU:C:2006:708, præmis 42). Jf. ligeledes dom af 28.4.2010, *BST* mod Kommissionen (T-452/05, EU:T:2010:167, præmis 168).

65 – Jf. i denne retning dom af 27.1.2000, *Mulder m.fl. mod Rådet og Kommissionen* (C-104/89 og C-37/90, EU:C:2000:38, præmis 79).

115. Den EU-institution, som er ansvarlig for den angivelige skade, kan ikke begrænse sine argumenter til at anfægte de oplysninger og tal, som sagsøgerne har fremlagt for Unionens retsinstanser. Det påhviler dem at underbygge deres kritikpunkter nærmere⁶⁶. Mere generelt skal EU-institutioner handle i god tro, og i denne sammenhæng må de ikke nægte at bistå en sagsøger, f.eks. ved at stille dokumenter og oplysninger, der ikke på anden måde er tilgængelige for den pågældende⁶⁷.

116. Derfor bør kun de virkninger, der er knyttet til (det, jeg vil omtale som) *virksomhedsmæssig overlast*, anses for at udgøre en ikke-økonomisk skade, for hvilken en juridisk enhed kan tilkendes erstatning⁶⁸.

117. Det er på denne baggrund, at jeg vil undersøge Kendrions argumenter vedrørende dette spørgsmål.

b) De fejl, som hævdes begået

118. Til støtte for det fjerde appelanbringende har Kendrion fremført en række argumenter. Kendrion har for det første gjort gældende, at Retten ikke i tilstrækkelig grad har redegjort for, hvilke kriterier den anvendte til at fastsætte det skyldige erstatningsbeløb for ikke-økonomisk skade til 6 000 EUR. Kendrion er under alle omstændigheder af den opfattelse, at beløbet er rent symbolsk, og har gjort gældende, at Retten burde have tilkendt en erstatning svarende til 5% af den af Kommissionen pålagte bøde (dvs. 1 700 000 EUR). Kendrion har i denne henseende henvist til Domstolens dom i Heineken-sagen⁶⁹. Subsidiært har Kendrion opfordret Domstolen til at fastsætte en rimelig erstatning efter ret og billighed.

119. Jeg finder ikke disse argumenter overbevisende. Til at begrunde dette vil jeg erindre om de relevante passager i den appellerede dom.

120. I den appellerede doms præmis 121-128 forkastede Retten først Kendrions påstand om ikke-økonomisk skade som følge af en påstået krænkelse af selskabets omdømme. Retten anerkendte derefter, at trods en vis usikkerhed om udfaldet af søgsmålet, hvilket er uundgåeligt for enhver sagsøger, skabte den betydelige sagsbehandlingstid i sag T-54/06 en for Kendrion »mere usikker situation end det, der normalt er forbundet med en retssag«. Denne langvarige periode med usikkerhed har ifølge førsteinstansen nødvendigvis »påvirket planlægningen af de beslutninger, der skulle træffes, og driften af dette selskab og har derfor udgjort en ikke-økonomisk skade«.

121. I den appellerede doms præmis 129-134 fastslog Retten, at »den ikke-økonomiske skade, som [Kendrion] har lidt som følge af den langvarige periode med usikkerhed, som selskabet blev udsat for, under omstændighederne i det foreliggende tilfælde ikke fuldt ud [kan] erstattes ved konstateringen af, at der er sket en tilsidesættelse af en rimelig sagsbehandlingstid«. Retten forkastede imidlertid Kendrions påstand om, at den erstatning, der skulle tilkendes, skulle beregnes som en bestemt procentsats af den af Kommissionen pålagte bøde. Dette ville efter Rettens opfattelse have haft til følge, at der blev rejst tvivl om denne bøde, selv om det ikke var godtgjort, at tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 havde haft indflydelse på bødens størrelse.

66 – Jf. i denne retning dom af 27.1.2000, Mulder m.fl. mod Rådet og Kommissionen (C-104/89 og C-37/90, EU:C:2000:38, præmis 83).

67 – I denne retning generaladvokat Lagranges forslag til afgørelse Société anonyme des laminoirs, hauts fourneaux, forges, fonderies et usines de la Providence m.fl. mod Den Høje Myndighed (forenede sager 29/63, 31/63, 36/63, 39/63-47/63, 50/63 og 51/63, EU:C:1964:27, s. 943 og 944). Jf. ligeledes A.G. Toth, »The Concepts of Damage and Causality as Elements of Non-contractual liability«, i T. Heukels, A. McDonnell, *The Action for Damages in Community Law*, 1. udg., Kluwer Law International, 1997, s. 185.

68 – Jf. til støtte herfor analogt Menneskerettighedsdomstolens dom af 10.5.2001, Z m.fl. mod Det Forenede Kongerige (CE:ECHR:2001:0510JUD002939295, §§ 124 og 130).

69 – Dom af 19.12.2012, Heineken Nederland og Heineken mod Kommissionen (C-452/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2012:829).

122. Retten fastslog således i den appellerede doms præmis 135, at der ved fastsættelsen af det erstatningsbeløb, som Kendrion skulle tilkendes for den foreliggende ikke-økonomiske skade, bl.a. skulle tages hensyn til »omfanget af tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid, sagsøgerens adfærd og de forventninger, som selskabet har givet udtryk for under sagsbehandlingen, behovet for at sikre de EU-retlige konkurrenceregler iagttagelse og effektiviteten af det foreliggende søgsmål«. På dette grundlag fastslog Retten efter ret og billighed, at en erstatning på 6 000 EUR udgjorde en tilstrækkelig erstatning af den skade, som Kendrion havde lidt som følge af den langvarige periode med usikkerhed, som selskabet befandt sig i i forbindelse med proceduren i sag T-54/06.

123. Det skal indledningsvis bemærkes, at Retten, når først den har fastslået, at der foreligger en skade, ifølge fast retspraksis alene har kompetence til inden for rammerne af den nedlagte påstand at fastslå, hvorledes og i hvilket omfang skaden skal erstattes. For at Domstolen kan udøve sin kontrol med Rettens domme, skal disse imidlertid være tilstrækkeligt begrundede, ligesom de hvad angår vurderingen af tabet skal angive de kriterier, der er lagt til grund for fastsættelsen af erstatningsbeløbet⁷⁰.

124. På denne baggrund er det min opfattelse, at den appellerede dom var tilstrækkeligt begrundet på dette punkt. For det første har Retten kortfattet, men klart, angivet sine grunde til at fastslå, at visse former for ikke-økonomisk skade, som Kendrion angiveligt havde lidt, havde været tilstrækkeligt dokumenteret, mens det ikke var tilfældet med hensyn til andre. For det andet har Retten redegjort for, hvorfor tilkendelsen af økonomisk erstatning blev anset for nødvendig, og for det tredje henviste den til de kriterier, der blev taget hensyn til ved fastsættelsen af dette erstatningsbeløb⁷¹.

125. Efter min opfattelse begik Retten endvidere ikke en retlig fejl ved valget af disse kriterier eller, mere generelt, ved fortolkningen af begrebet »erstatning« i henhold til artikel 340 TEUF. I denne forbindelse må det atter fremhæves – som redegjort for i punkt 106-110 ovenfor – at den erstatning, der skulle tilkendes for ikke-økonomisk skade, på ingen måde havde til formål at dække økonomiske tab, som sagsøgeren havde lidt. Dette er grunden til, at en erstatning i en størrelsesorden, der kan anses for rent »symbolsk«, ikke er fuldstændig udelukket. Det beløb, som Kendrion fik tilkendt i den appellerede dom, kan ganske vist synes lavt, men det bør ikke anses for at udgøre erstatning for de ekstraomkostninger og den tabte fortjeneste, der kan have været forårsaget af den periode med usikkerhed, som Kendrion blev udsat for som følge af den uforholdsmæssigt lange sagsbehandlingstid i sag T-54/06. Det er kun erstatning for den overlast, som Kendrion (dets organer og selskabet som helhed) var udsat for i den periode, der svarede til overskridelsen.

126. I modsætning til det, som Kendrion har gjort gældende, kræver Domstolen i Heineken-dommen⁷² ikke, at Unionens retsinstanser skal fastsætte de beløb, der skal tilkendes for den uforholdsmæssigt lange sagsbehandlingstid, til en procentsats af den af Kommissionen pålagte bøde. I den pågældende dom forkastede Domstolen blot appellantens argumenter om, at Retten havde tilsidesat lighedsprincippet og proportionalitetsprincippet ved at indrømme en nedsættelse på 5% af en bøde, som Kommissionen havde pålagt efter en administrativ procedure, hvis varighed Kommissionen selv havde anset for at være uforholdsmæssig lang. Domstolen bemærkede, at Retten havde udøvet sin fulde prøvelsesret til at indrømme appellantens den pågældende nedsættelse. Domstolen påpegede, at appellantens relevante påstand var blevet behandlet, og at den pågældende virksomhed ikke kunne gøre krav på en *yderligere* bødenedsættelse med samme begrundelse⁷³.

70 – Jf. dom af 30.5.2017, *Safa Nicu Sepahan mod Rådet* (C-45/15 P, EU:C:2017:402, præmis 50 og 51 og den deri nævnte retspraksis).

71 – Jf. tilsvarende dom af 30.5.2017, *Safa Nicu Sepahan mod Rådet* (C-45/15 P, EU:C:2017:402, præmis 52 og 53).

72 – Dom af 19.12.2012, *Heineken Nederland og Heineken mod Kommissionen* (C-452/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2012:829).

73 – Dom af 19.12.2012, *Heineken Nederland og Heineken mod Kommissionen* (C-452/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2012:829, præmis 91-102).

127. Endvidere havde Kommissionen ikke iværksat appel til prøvelse af denne del af dommen i første instans. Den omstændighed, at Domstolen stadfæstede den appellerede dom, kan derfor ikke anses som en tiltrædelse fra Domstolens side af Rettens konstateringer i denne henseende. Under alle omstændigheder, og selv hvis man fortolkede Heineken-dommen således, at den støtter Kendrions argument, bør denne dom under alle omstændigheder ikke længere anses for at være gældende ret på dette punkt. I sin dom havde Retten således fulgt en tilgang, der klart var inspireret af Domstolens dom i Baustahlgewebe-sagen⁷⁴. Alligevel underkendte Domstolen omkring to år efter Heineken-dommen udtrykkeligt og endeligt Baustahlgewebe-dommen⁷⁵. Også i den sag, som gav anledning til Domstolens dom af 26. november 2013, havde Kendrion uden at få medhold påberåbt sig et lignende argument⁷⁶. Jeg kan ikke se nogen grund til, at konklusionen på dette punkt skulle være en anden nu.

128. Under disse omstændigheder kan konstateringen i den appellerede doms præmis 135, hvorefter den ikke-økonomiske skade, som Kendrion havde lidt, på grundlag af en vurdering efter ret og billighed skulle erstattes med 6 000 EUR, ikke kan efterprøves af Domstolen i en appelsag⁷⁷. Domstolen kan derfor ikke blot afvise Rettens vurdering med hensyn til det skyldige erstatningsbeløb for ikke-økonomisk skade og selv fastsætte en rimelig erstatning efter ret og billighed.

129. Kendrions fjerde appelanbringende skal derfor forkastes.

3. Rimelig varighed af retsforhandlingerne

130. Med det første appelanbringende, der er rettet mod den appellerede doms præmis 44-63, har Kendrion gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl ved at fastslå, at den sag (der varede i alt omtrent fem år og ni måneder), som førte til afsigelsen af dom af 16. november 2011 i sag T-54/06, overskred en rimelig sagsbehandlingstid med 20 måneder i en sådan sag. Efter Kendrions opfattelse bør en rimelig varighed af denne type af sager højst være to og et halvt år. Selskabet har i denne henseende henvist til praksis fra Menneskerettighedsdomstolen og til en rapport fra Den Europæiske Kommission for et Effektiv Retsvæsen (European Commission for Efficiency of Justice, herefter »CEPEJ«) fra 2012⁷⁸. Desuden har Kendrion foreholdt Retten kun at have fokus på perioden mellem afslutningen af den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling, mens den burde have taget hensyn til sagsbehandlingens samlede varighed.

131. Den Europæiske Union har gjort gældende, at Retten foretog en korrekt vurdering af den periode, der svarede til overskridelsen, og har nedlagt påstand om, at Domstolen forkaster Kendrions første appelanbringende.

132. Jeg har en vis sympati for nogle af de argumenter, som Kendrion har fremført. En nærmere undersøgelse af den appellerede dom viser imidlertid, at Retten ikke begik de retlige fejl, som Kendrion har hævdet.

133. Jeg skal indledningsvis fremhæve, at jeg er enig med Kendrion i, at når Retten skal tage stilling til spørgsmål vedrørende en eventuel urimeligt langvarig behandlingstid i tidligere sager, skal den først og fremmest se på sagsbehandlingens samlede varighed. Det kan nemlig være kunstigt at forsøge at opdele den samlede procedure i forskellige faser for at vurdere rimeligheden af en eller flere af disse fasers varighed »klinisk isoleret« fra de øvrige faser. På den ene side kan små forsinkelser i procedurens

74 – Dom af 17.12.1998, Baustahlgewebe mod Kommissionen (C-185/95 P, EU:C:1998:608).

75 – Jf. bl.a. dom af 26.11.2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771, præmis 77-108).

76 – Domstolen tog ikke udtrykkeligt stilling til dette argument i dommen, mens generaladvokaten eksplicit forkastede det: jf. generaladvokat Sharpstons forslag til afgørelse Kendrion mod Kommissionen (C-50/12, EU:C:2013:350, punkt 130-132).

77 – Ibidem. Jf. ligeledes dom af 1.6.1994, Kommissionen mod Brazzelli Lualdi m.fl. (C-136/92 P, EU:C:1994:211, præmis 66).

78 – CEPEJ er et udvalg, der blev nedsat i 2012 af Europarådets Ministerkomité.

forskellige faser synes at være af ringe betydning hver for sig, men hvis de kombineres, kan de ikke desto mindre medføre en urimelig varighed af den samlede procedure⁷⁹. På tilsvarende måde kan det ikke udelukkes, at en væsentlig forsinkelse i en af de processuelle faser kan opvejes ved, at de andre faser af proceduren behandles hurtigere.

134. Eksempelvis medfører den omstændighed, at der forløber et langt tidsrum mellem afslutningen af den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling, ikke nødvendigvis, at den samlede procedure bliver af betydelig varighed. Omvendt udelukker en forholdsvis kort periode mellem disse to faser ikke muligheden for, at den samlede procedure overstiger en rimelig varighed. Det afhænger fuldstændig af, hvordan den afdeling, der har kompetence til at afgøre sagen, har tilrettelagt sit arbejde, og derfor af, hvordan proceduren fortsætter.

135. En afdeling kan udmærket beslutte at fremrykke så meget som muligt af arbejdet, før der afholdes retsmøde, eller modsat afholde retsmøde hurtigt efter afslutningen af den skriftlige procedure og udskyde en stor del af arbejdet til efter retsmødet. Hvilken mulighed der vælges, kan afhænge af flere faktorer, bl.a. hvilke arbejdsmetoder dommerne i den relevante afdeling anvender, deres arbejdsbyrde på et givet tidspunkt og de enkelte sagers særlige karakteristika (f.eks. hvorvidt der er mange spørgsmål, som skal præciseres under retsmødet).

136. En kort periode mellem den skriftlige og den mundtlige procedure hjælper ikke parterne særlig meget, hvis rådslagning og afstemning efterfølgende er ekstra langvarig. Omvendt kan en periode mellem den skriftlige og den mundtlige procedure, der er længere end normalt, være givtig, hvis den giver mulighed for hurtig rådslagning og afstemning efterfølgende.

137. Når dette er sagt, kan forekomsten af betydelige perioder med fuldstændig *passivitet* i behandlingen af en sag absolut betragtes som et stærkt indicium for, at en rimelig sagsbehandlingstid er overskredet. En periode, som af parterne kan opfattes som værende en passivitetsperiode, er dog ikke nødvendigvis dette.

138. Dette gælder især perioden mellem afslutningen af den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling. En række vigtige aktiviteter udføres i den pågældende periode, selv om parterne ikke informeres om dem (og med hensyn til nogle af disse aktiviteter kan parterne ikke informeres som følge af tavsheden om Unionens retsinstitutters rådslagninger og afstemninger)⁸⁰. Bortset fra færdiggørelsen af de nødvendige oversættelser er det i denne fase af retsforhandlingerne, at den refererende dommer forelægger Retten en foreløbig rapport, der indeholder en analyse af de relevante faktiske og retlige spørgsmål, som er blevet rejst ved søgsmålet, og forslag om, hvorvidt sagen kræver foranstaltninger med henblik på sagens tilrettelæggelse eller bevisoptagelse, om afholdelsen af retsforhandlingernes mundtlige del og om eventuel henvisning af sagen til den store afdeling eller til en afdeling med et andet antal dommere samt om eventuel henvisning til en enkelt dommer⁸¹.

139. Det er svært at overvurdere betydningen af et sådant dokument for sagens behandling. Det er også umuligt umiddelbart at vurdere den tid, der er nødvendig til at udarbejde dette dokument i hvert enkelt tilfælde: Inden udarbejdelsen skal den refererende dommer have en grundig overvejelse af de retlige spørgsmål, som sagen rejser, med henblik på at identificere muligheder for analyse og punkter, som kræver nærmere behandling eller præcisering⁸². Hans forslag til, hvordan den videre behandling af sagen skal foregå, er baseret på hans foreløbige juridiske analyse.

79 – Jf. i denne retning Menneskerettighedsdomstolens dom af 27.2.2018, Ruotolo mod Italien (CE:ECHR:1992:0227JUD001246086, § 17).

80 – Jf. artikel 2, 8 og 35 i statuttene for Den Europæiske Unions Domstol. Jf. også artikel 32 i Domstolens procesreglement og artikel 21 i Rettens procesreglement.

81 – Jf. artikel 87 i Rettens procesreglement.

82 – Jf. generaladvokat Geelhoeds forslag til afgørelse Sumitomo Metal Industries mod Kommissionen (C-403/04 P og C-405/04 P, EU:C:2006:546, punkt 158).

140. Desuden er en eventuel passivitet fra Domstolens side på et tidspunkt i løbet af proceduren ikke det eneste element, der skal tages hensyn til i denne forbindelse. En *ineffektiv* behandling af en sag kan ligeledes være uacceptabel i henhold til chartrets artikel 47. For blot at give nogle få eksempler: Dette kan opstå, hvis de nødvendige oversættelser af procedureakterne tager uforholdsmæssig lang tid på grund af personalemæssige eller organisatoriske problemer internt i Unionens retsinstanser⁸³. Dette kan også være tilfældet, hvis dommere i en længere periode ikke kan nå til enighed om teksten til den afgørelse, hvorved sagens behandling afsluttes, trods hyppige og gentagne forsøg. Det kan også ske, at der er flere eller efterfølgende ændringer i sammensætningen af den afdeling, som en sag er forelagt, hvilket forpligter medlemmerne af den pågældende afdeling til at gentage arbejde, der allerede er udført. I alle disse tilfælde kan varigheden af proceduren blive uforholdsmæssig lang af grunde, der ikke kan tilregnes parterne, og bør uden nogen tvivl ikke berøre disse parters ret til en hurtig rettergang.

141. Jeg er derfor enig med Kendrion i, at analysen med henblik på at fastslå, om tidligere procedurer har oversteget en rimelig varighed, principielt normalt bør have fokus på den samlede varighed af proceduren. Generelt kan der ikke kun eller hovedsagelig lægges vægt på potentielle passivitetsperioder og navnlig perioden mellem afslutningen af den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling.

142. I den foreliggende sag kan Retten dog ikke foreholdes at have set bort fra de andre faser af proceduren. I den appellerede doms præmis 62 fastslog Retten, at »undersøgelsen af sagsakterne i sag T-54/06 ikke [har] afsløret omstændigheder, der gør det muligt at fastslå en periode med ubegrundet passivitet mellem dels indleveringen af stævningen og indleveringen af duplikken, dels indledningen af den mundtlige forhandling og afsigelsen af [dommen]«.

143. Retten har derfor undersøgt Domstolens aktivitet (eller passivitet) i hele proceduren tilstrækkeligt. Retten koncentrerede sin analyse om en specifik fase af proceduren, fordi de faktiske omstændigheder i sagen viste, at de problemer, der forsinkede proceduren, opstod i den pågældende periode. I sin dom af 26. november 2013 havde Domstolen således allerede bemærket, at perioden mellem afslutningen af den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling, der varede omtrent tre år og ti måneder, »ikke [kunne] forklares ved sagens omstændigheder, det være sig tvistens kompleksitet, parternes adfærd eller opståede procedurespørgsmål«⁸⁴.

144. I lyset heraf følger den kritik, der er rettet mod Retten – selv om Kendrions argumenter om de metoder, som Retten burde anvende i en analyse som den, der er foretaget i den foreliggende sag, ikke er ukorrekte – af en urigtig fortolkning af den appellerede dom.

145. Endelig hvad angår Kendrions påstand om, at en rimelig varighed af denne type sager for Retten højst bør være to og et halvt år, finder jeg den uholdbar.

146. Kendrion har indledningsvis gjort gældende, at en sådan begrænsning fremgår af Menneskerettighedsdomstolens praksis. Der er dog ikke nævnt nogen specifik sag. En hurtig gennemgang af Menneskerettighedsdomstolens praksis viser derimod, at hver enkelt sag vurderes særskilt, og at domstole synes meget tilbageholdende med at fastsætte strenge eller faste tærskler⁸⁵.

147. Uanset den værdi, som et sådant dokument bør tillægges, finder jeg desuden heller ikke klar støtte til Kendrions argument i ovennævnte rapport fra CEPEJ. For det første skal en sådan rapport afspejle overvejelser vedrørende retslige procedurer på nationalt plan. Procedurer for Unionens retsinstanser – med deres flersprogede miljø – opererer under andre begrænsninger end førstnævnte. For det andet

83 – Jf. i denne retning Menneskerettighedsdomstolens dom af 21.2.1997, Guillemin mod Frankrig (CE:ECHR:1997:0221JUD001963292, § 43).

84 – Dom af 26.11.2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771, præmis 103).

85 – Jf. med en lang række henvisninger til retspraksis F. Edel, *The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights among many*, 2. udg., Council of Europe Publishing, 2007, s. 33-39.

fremgår det blot af den passage i rapporten, som Kendrion har henvist til, at en sagsbehandlingstid på op til to år normalt anses for acceptabel i ikke-komplekse sager. I rapporten anføres det endvidere, at Menneskerettighedsdomstolen i forbindelse med komplekse sager kan acceptere en supplerende frist, men at den pågældende domstol vil være opmærksom på eventuelle passivitetsperioder. Efter min opfattelse hviler det på en forkert læsning af dokumentet at anføre, at det af en sådan rapport fremgår, at en procedure for Retten under ingen omstændigheder bør overstige to og et halvt år, uanset dens kompleksitet.

148. Af disse grunde er det min opfattelse, at Kendrions første appelanbringende ligeledes skal forkastes.

V. Konsekvenser af bedømmelsen

149. Hvis Domstolen er enig i min bedømmelse, skal den af Den Europæiske Union iværksatte appel tages til følge og punkt 1 i konklusionen i den appellerede dom bør ophæves i overensstemmelse hermed.

150. Da det på grundlag af de faktiske omstændigheder og udvekslingen af synspunkter for Domstolen er muligt at træffe endelig afgørelse i sagen, bør Domstolen forkaste Kendrions påstand om erstatning for den økonomiske skade, der bestod i betaling af bankgarantiomkostningerne i den periode, hvor en rimelig sagsbehandlingstid blev overskredet i sag T-54/06, Kendrion mod Kommissionen.

151. Kendrions appel bør forkastes i sin helhed.

VI. Sagsomkostninger

152. I henhold til artikel 138, stk. 1, i Domstolens procesreglement pålægges det den tabende part at betale sagsomkostningerne, hvis der er nedlagt påstand herom.

153. Hvis Domstolen er enig i min bedømmelse af appellerne, bør Kendrion i medfør af artikel 137, 138 og 184 i Domstolens procesreglement tilpligtes at betale sagsomkostningerne for begge instanser. Omkostningerne i forbindelse med sagen i første instans bør efter min opfattelse forblive som fastsat af Retten. Europa-Kommissionen bærer sine egne omkostninger i forbindelse med sagen for begge instanser.

VII. Forslag til afgørelse

154. Henset til det ovenfor anførte foreslår jeg Domstolen at træffe følgende afgørelse:

- »– Punkt 1 i konklusionen i Rettens dom af 1. februar 2017, sag T-479/14, Kendrion mod Den Europæiske Union, ophæves.
- Kendrions påstand om erstatning for den økonomiske skade, som bestod i betaling af bankgarantiomkostningerne i den periode, hvor en rimelig sagsbehandlingstid blev overskredet i sag T-54/06, Kendrion mod Kommissionen, forkastes.
- Kendrions kontraappel forkastes.
- Kendrion tilpligtes at bære sine egne omkostninger og omkostninger afholdt af Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol, i forbindelse med appelsagen og sine egne omkostninger i forbindelse med sagen i første instans.
- Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol, tilpligtes at bære sine egne omkostninger i forbindelse med sagen i første instans.
- Europa-Kommissionen tilpligtes at bære sine egne omkostninger i forbindelse med sagen for begge instanser.«